

Regnskogens jättar på Borneo

Borneos regnskog fortsätter att avverkas i hög takt, men det finns hopp om att områden med extremt hög biologisk mångfald ska kunna bevaras för framtida generationer. Ett sätt att bevara skogen är att utveckla ekoturismen.

TEXT & FOTO: TOMAS CARLBERG

En av regnskogens trädjättar släpper från hög höjd ännu ett frö. I maktig fart snurrar fröet i en femflikig fallskärm mot marken. Med lite tur kommer fröet nästan omgående att börja gro i den fertila jorden i Danum Valleys låglandsregnskog på nordöstra Borneo, i den malaysiska delstaten Sabah. Kanske är det slumpen som avgör vilka av alla frön som småningom växer upp till nya jättar som bröstar sig med sina trädkronor åttio meter över markytan.

Där uppe i krontaket pågår ett liv som kan vara svårt att observera från marken. Här växer orkidéer och myllrar det av insekter, och här födosöker små blomsterpickare och skäggökar. Kanske har man tur en skymt av den imposanta men ofta skygga hjälmnäshornsfågeln, vars läte ofta är det som avslöjar artens närvaro; det hör till regnskogens märkligaste ljud och börjar som en långsamt eskalerande serie basunstötter, som till slut mynnar ut i en diabolisk skrattsalva. För att observera djur- och växtlivet där uppe

bland trädkronorna är det bäst att klättra upp i de plattformar och gångbroar som i vissa reservat byggts svindlande högt ovan jord.

Jag besökte nyligen Danum Valley och den exklusiva Borneo Rainforest Lodge. När jag på plats nämner att jag är från Sverige namndroppar guiderna genast kända svenskar som varit där – vårt kungapar, och så förstås naturfotografen Mattias Klum.

Utsikten från gångbron trettio meter upp i luften är hisnande. Jag spanar förgäves efter den för vetenskapen nya fågelart som observerades här några månader tidigare; en art av blomsterpickare som fått namnet Spectacled Flowerpecker – något vetenskapligt namn har den inte fått ännu.

Den biologiska mångfalden är rik på Borneo. Oerhört rik. Och sårbar.

De pelarsalslika träden som bär upp den av vajrar väl förankrade gångbron hör till familjen Dipterocarpaceae – på svenska kallade dipterokarper – som är den dominerande familjen bland den enorma mångfald av trädslag som finns på Borneo. Bara av dipterokarper finns ca 500 arter i världen. Blandad dipterokarpskog är extremt artrik med över 200 trädarter per kvadratkilometer. Den huvudsakliga fröspridningen hos dipterokarper sker sällan årligen, utan med

Träden i familjen Dipterocarpaceae sprider sina frukter med hjälp av vingade frön som likt fallskärmar dalar mot marken.

Djur- och växtlivet bland trädtopparna studeras bäst från utsiktsplattformar och gångbroar på svindlande hög höjd ovanför markytan.

oregelbundna intervaller som kan sträcka sig över en period på tio år. Majoriteten av mogna träd brukar då blomstra under en och samma säsong. Namnet dipterokarper betyder att deras frukter har två vingar, men många har också tre eller fem vingar. Från min position högt uppe i lövverket betraktar jag hänförd hur sinnrikt systemet för frötransport utvecklats. Fröet mjuklandar med sin fallskärm i myllan. Värmen och

luftfuktigheten är påträngande. Jag måste dricka flera liter vatten under dagen för att inte bli uttorkad.

Dipterokarperna är inte bara en förutsättning för en rik biologisk mångfald. De är också skogens guld för timmerbolagen.

Om skogskövligen på Borneo har vi i Sverige fått regelbundna rapporter genom åren. Rapporteringen kulminerade i mitten av 1990-talet, då ett

Mångfald på Borneo. Vänsterspalt uppifrån: fjärilslarv (troligen familjen Lymantriidae), klotdubbelfoting (en mångfoting), världens största blommor finns i släktet Rafflesia. Spindeln ovan är en stor hona av silkesspindeln Nephila pilipes; notera den lilla hanen på honans rygg.

Hjälmnäshornsfågel Rhinoplax vigil är den största av alla näshornsfåglar (160 cm inklusive de förlängda stjärtpennorna). Penanerna (nomadiserande ursprungsbefolkning) tror att hjälmnäshornsfågeln vaktar floden mellan livet och döden.

svenskt filmteam gav sig iväg på ett riskfyllt äventyr för att uppsöka och intervjua schweizaren Bruno Manser, som illegalt uppehöll sig i Sarawaks regnskog så länge att han till slut såg ut som och levde som penanerna, den kringvandrande ursprungsbefolkningen som endast klär sig i höftskynken. Sarawak är vid sidan av Sabah den andra av två malaysiska delstater på Borneo, jordens tredje största ö som ligger i Syd kinesiska sjön mellan det malaysiska fastlandet och Sulawesi i Indonesien. Barfota och med blåsrör i näven väckte Manser stor internationell uppmärksamhet genom sin kamp för penanernas rätt att leva i skogen.

Men Manser fick betala ett högt pris.

Bruno Manser for hem till Europa emellanåt för att föra penanernas talan. Åter i Sarawak efterlystes han och jagades av malaysiska polis- och militärstyrkor. Han blev en mytomspunnen person och kallades för den vite rajan ("konungen"). Manser försvann någon gång kring år 2000, sannolikt likviderad av sina fiender. Numera talar ingen om honom här, men här och där får jag ledtrådar som ger en dunkel bild av hans sista tid på Borneo. Någon säger att han bara skulle göra ett sista besök hos penanerna, när han plötsligt en dag var spårlöst försvunnen.

Jag träffar en annan kringresande schweizare i Danum Valley. Han heter François och är en van resenär i regionen. Vi är överens om att ingen av oss skulle överleva länge som nomader i den skog som nu omger oss. Att Manser gjorde det är för oss en bedrift. Vi finner det obegripligt efter flera dagar här med utmattande, svettdrypande djungelpromenader på leriga stigar och bland blodiglar, stickande växter och ett virrvarr av träd som gör det mycket svårt att orientera sig för den som inte är van att hitta i regnskogen utanför de markerade stigarna. François blir upprörd över lastbilarna vi ser lämna Danum Valley Conservation Area, fullastade med runda, grovstammiga dipterokarpstockar. Han har just anlänt efter en rundresa i Sarawak.

– Där är det katastrofalt, säger han med allvar i blicken.

Med skogsskövlingen, alltså.

Bilden styrks av den karta över skyddade områden jag studerar.

– Loggingvägar överallt, fortsätter han.

Logging är det engelska ordet för skogsavverkning. Ordet har en negativ klang för naturälskare. François lugnar sig något när vi börjar tala om vår egen civilisations framfart i de boreala skogarna i Europa. Vi vet alla hur illa ställt det är med våra egna urskogar. Därmed följer den klassiska frågan: Hur stor del av sina naturtillgångar kan vi begära att den bitvis fattiga befolkningen på Borneo ska avstå? Knepig fråga, förstås,

Skogarna på Borneo kan vara extremt artrika med över 200 trädarter per kvadratkilometer. Krontaket i den dipterokarpa skogen når vanligtvis 25-45 meters höjd, med enstaka uppstickande träd som är 60–80 meter höga.

Dagfjärilarna i regnskogen är ofta skygga och svåra att fotografera. Här en Parallaxita damajanti (Malay Red Harlequin), som lever i mörka, skuggiga delar av skogen. Denna vackra fjäril avbildades på frimärke i Malaysia 2008.

inte minst med vetskapen om att de stora vinsterna kammas hem av stora, internationella skogsbolag och ett fåtal lokala potentater. Så vad kan vi begära, och hur illa ställt är det egentligen?

”Katastrofalt”, menar somliga.

”Det finns ljusglimtar”, hävdar andra.

Den som reser runt på Borneo inser snart att orörd skog bara finns kvar som isolerade öar i ett för övrigt exploaterat landskap. Under den timslånga flygningen mellan huvudstaden Kota Kinabalu och småstaden Lahad Datu ser jag hur kvadratmil efter kvadratmil omvandlats till oljepalmsplantager; jag har sett det förr men skärras av hur snabbt denna monokultiverade areal ökat de senaste femton åren.

Jag träffar den filippinske forskaren Noel vid Danum Valleys fältstation, och får klart för mig att det satsas stora resurser på att bedriva forskning om hur vissa djurarter anpassar sig till de monokulturella plantagerna. Hans historier från oljepalmslundarna är bitvis gastkramande. Noels forskningsprojekt om myror som lever bland oljepalmerna skulle mycket väl kunna kosta honom livet en dag. Han är faktiskt rädd för att gå till jobbet, och det han fruktar mest är ett bett av en kungskobra; världens längsta giftorm som kan bli drygt fem och en halv meter lång. Han berättar att plantagerna lockar till sig stora mängder möss och råttor och därmed många ormar, till exempel

kungskobrur, vilkas gift är vävnadsnedbrytande. Det är inte vanligt, men det händer att plantagearbetare dör av ormbett. Noel berättar att hans värsta upplevelse på jobbet inträffade nyligen, då han strosade med sin assistent bland oljepalmerna och plötsligt såg honom segna ned, till synes livlös, ett stycke framför honom. Var han död? Nej, det visade sig att en kungskobra höjt sig i en varnande pose framför dem, varvid assistenten blivit så rädd att han svimmat!

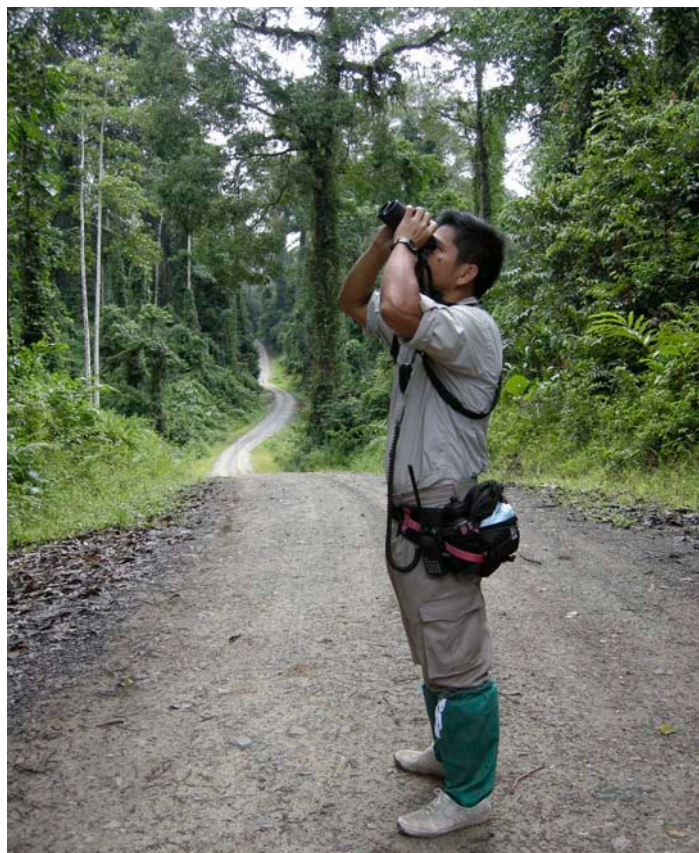
Ljusglimtar ser jag i form av skogar i bergskedjan Crocker Range. Där ser skogen fortfarande jungfrulig ut, och sedd från luften liknar den en ogenomtränglig odling av jättelik broccoli. Andra ljusglimtar är just Danum Valley Conservation Area (se separat notis, sid. 31) och det näraliggande, hyperspännande området Maliau Basin – kallat Borneos hjärta – där några av jordens sista sumatranoshörningar lever.

Regnskogen är förstås en föränderlig värld även utan människans aktiviteter, även om vissa tropiska träd kan stå i 200 år (se notis om världens högsta tropiska träd, sid. 31). Man påminns ständigt om förruttnelsen och pånyttfödelsen. Den ståtliga dipterokarp jag fotograferade i Danum Valley för 14 år sedan (se Fauna och Flora 2/2002) hade vid mitt besök nu börjat knaka i plankrötterna, och trädet var dött och avlövadt. Skogen är densamma men ändå så annorlunda.

Sånt känner man om man gillar skogen.

Jätteskogsmynan *Camponotus gigas* är en av världens största myror. Arbetarmyror kan bli drygt 2 cm, medan soldatmyrorna kan bli drygt 2,8 cm. Det är en vanlig art som ofta påträffas i grupper med flera individer som födosöker på en fallen trädstam eller på marken. Ibland möts grupper av myror och utkämpar rejäla bataljer som kan vara i månader.

Wang Kong är en av många duktiga guider vid Borneo Rainforest Lodge. Han är specialiserad på att söka upp ovanliga fåglar som besökande fågelskådare har på sin önskelista. Han är väl rustad för djungelpromenader med blodigeldamasker, sjukvårdsväska och kommunikationsradio.

En räddningsplanka för vissa utvalda skogsområden är ekoturism. Det är en näring som utvecklats starkt sedan jag besökte Borneo för första gången för drygt 20 år sedan. Prissättningen har inte bara kommit ifatt oss i Europa, utan i många fall har den skenat förbi våra priser. De malaysiska parkerna vet att ta betalt för bekvämt djungelboende och unika naturupplevelser. Och det är ju bra. Inkomster som skapar arbetstillfällen är definitivt ett bra sätt att skydda värdefull natur.

Jag besöker under fyra dagar en av Borneos mest exklusiva anläggningar, eller lodger som de kallas – Borneo Rainforest Lodge. En av de första som möter mig är King, 37 år. Han kommer och går i träden invid lodgebyggnaderna, till turisternas förtjusning. King är flockens alfahane (dominerande ledare) och

är en av cirka trettio orangutanger som studeras av forskare i området.

Min egen guide Wang Kong är den bästa fågelguiden här, enligt bossen Edmund. Wang Kong är från trakten och kom till det nuvarande lodgeområdet redan innan själva lodgen byggdes 1994.

– Han kan härma de flesta arterna genom att vissla, säger Edmund.

Jag kan intyga att han kan de flesta lätena, men inte alla; inte ens Wang Kong känner igen allt i skogens enorma variationsrikedom av läten. Med lågmälda visslingar lockar han fram den ena godbiten efter den andra. Skygga, marklevande fåglar som Blue-banded Pitta och Giant Pitta (sällsynta juveltrastar) och Bornean Ground-cuckoo (en markgök) lockas fram och visar sig under några magiska sekunder. Ibland

tar det ett tag för mig att se det han upptäckt, innan han med en illgrön laserstråle har pekat ut platsen där en liten gnistrande röd fågel sitter dold i djungelns gröna bladverk. Ibland imponerar han särskilt. Som när han vid roten av en stor dipterokarp upptäcker en tio centimeter lång orm som blickstillta trycker sig intill stammen. Jag begriper inte hur han såg den.

Jag måste fråga.

– Jag såg en annorlunda färgskiftning, säger han.

– Du har extremt skarpa ögon, säger jag.

Kanske något ovan vid att få beröm verkar det nästan som om han vill parera smickret en aning, och han säger:

– Ja, men mina ögon kommer att bli sämre när jag blir gammal.

Morgonen är sval, och dimslöjorna rör sig dramatiskt genom lövverket. Jag står flera minuter och hänförs av gibbonapornas morgonkonsert. Wang Kong går långsamt, drar ned mitt eget uppskruvade tempo. Det är ett av knepen för att upptäcka djurlivet. Framåt förmiddagen är det trettio grader varmt och hög luftfuktighet. Jag svettas ymnigt, och alla mina kläder är genomvåta efter en stund. Men Wang Kongs skjorta är helt torr, även om han erkänner att han svettades lite när vi gick på de branta stigarna upp mot åsryg-

Den här välkamouflerade ormen är en Oligodon octolineatus (Striped Kukri Snake). Guiden Wang Kong (nedan till vänster) avslöjade ormen tack vare att han såg en annorlunda färgskiftning på trädstammen.

gen. Han påminner mig om en elitidrottsman, men det är inte att dribbla en fotboll och sätta den i krysset som är hans grej. Det han behärskar till fulländning är att hitta i den snårskog där han varit sedan barnsben, och att i denna djungel få syn på djur och växter.

Framåt lunch tänder Wang Kong sin tredje cigarett för dagen och drar förstrött i skäggvårtornas långa, svarta hår. Han samlar askan och fimpas i en medhavd liten rund metall dosa.

Han är rädd om sin skog.

Wang Kong och jag – våra vägar korsas under några dagar i den skog vi båda känner så varmt för. Tack vare vårt gemensamma intresse för fåglar utvecklar vi en vänskap för livet, även om vi aldrig mer kommer att träffas. När jag lämnar Danum Valley bakom mig känns det tryggt att veta att sådana personer som Wang Kong finns där och tar hand om de sista urskogsresterna på Borneo. ■

Tomas Carlberg